

Dr. Németh Szilvia Ph (Pozsony):

Pozsony a világháborúban (1914-1918).

Egy hátországi nagyváros korabeli sajtósságai

1. ábra. Szórólap a sarajevói merényletről²²

²² Pozsony Főváros Levéltára, Aprónyomtatványok Gyűjteménye

Az 1914. június 28.-án, a Ferenc Ferdinánd főherceg és hitvese, Chotek Zsófia ellen elkövetett merényletet követően, Pozsony város előjáróságát, hasonlóan, mint minden törvényhatóságot az országban, Sándor János, magyar belügyminiszter táviratban értesítette a történekről. Erről az eseményről a Westung, Grenzbote folyóirat szórólapok formájában értesítette Pozsony polgárait (1. ábra).

6494/VII. 1916. 1046.

A cukor árának megállapítása.

A 714|1916. M. E. számú kormányrendelet 2. §-a alapján
a fogyasztási cukorért követelhető legmagasabb árakat
a közvetlen fogyasztás céljait szolgáló (kiskereskedelmi)
forgalomban következőképen állapítjuk meg:

1 kg. ára fillérekben
(Preis eines Kilogrammes
in Schilling)

Cukor kis süvegben — Gutzucker, klein	122
Cukor nagy süvegben — Gutzucker, groß	120
Süvegcukor kimérve — Gutzucker, gewogen	122
Kockacukor dobozban — Würfelzucker, in Schachteln	124
Kockacukor kimérve — Würfelzucker, gewogen	128
Cukorliszt kimérve — Mehlzucker, gewogen	126
Kristálycukor 100 kgr.-os zsákban — Kristall- zucker, in Säcken zu 100 Kilogramm	122
Kristálycukor 5 kgr.-os dobozban — Kristall- zucker, in Schachteln zu 5 Kilogramm	128
Nyersecukor — Rohzucker	118
Husvétii cukor, I-a, nagysüveg — Osterzucker I.-a, in großen Hüten	123
Husvétii cukor, kocka ládákban netto 50 kgr.- kint — Osterzucker, Würfel in Kisten zu 50 Kg. netto	129
Husvétii cukor, dobozokban, brutto 5 kgr.-kint — Osterzucker, in Schachteln zu 5 Kg. brutto	126

 E hirdetményben foglalt árakat a közvetlen fogyasztók részére árusító kereskedők tartoznak üzleti helyiségeikben szembetűnő helyeken kifüggeszteni.

A ki a 714|1916. M. E. számú rendeletet s ennek alapján kibocsátott ezen hirdetmény rendelkezéseit megszegi, kihágást követ el, mely az 1914: L. t.-c. 9. §-a értelmében 2 hónapig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik.

Pozsony, 1916. évi március hó 6-án.

A városi tanács.

Hyemelti Anger:ayer Károlynál, Pozsonyban. 16 105

2. ábra. Hatósági árszabás a cukorra²³

²³ Pozsony Főváros Levéltára, Aprónyomtatványok Gyűjteménye

Pozsony város lakosai feszült figyelemmel követték az események alakulását Európában. Az egy hónappal később, Szerbiának elküldött hadüzenet által világossá vált Pozsony számára, hogy a háború elkerülhetetlen. Ferenc József „Népeimhez” című kiáltványa, mint Ausztria-Magyarország minden városában, Pozsony utcáin is megjelent.²⁴

A háború kitörésének a tényét úgy, mint a város közigazgatásának, úgy a város polgárainak is tudomásul kellett vennie. A megye és a város főispánja ekkor Bartal Aurél volt, akit Sándor János belügyminiszter kormánybiztosnak nevezett ki. Az ő közreműködésével ellenőrizte és irányította a kormány a törvényhatóság szerveit, elsősorban a Törvényhatósági Bizottság és Brolly Tivadar **(18-19. ábra)** polgármester határozataiból eredő rendeleteit. Elsőként a városi hivatalnokok képviselői megbízásának idejét hosszabbították meg és a közigazgatási választásokat halasztották el, melyet 1915. február 1.-én, tartottak meg a Központi Választmány ülésén. A városi hivatalnokok és az alkalmazottak többségét katonai szolgálatra sorozták be. A hadba vonulást Pozsony városának legismertebb katonai egysége, a 72. Gyalogezred irányította. A gyalogezred részét képezte a katonai zenekar is, mely koncerteket rendezett, de fő feladata a keleti fronton, Holicsnál az Oroszország elleni harcban való részvétel volt. A város területén azonban egyéb katonai egységek is tartózkodtak.

Azok a hivatalnokok, akik a városban maradtak, fő feladatukká az elegendő élelmiszer mennyiség biztosítása, a piac ellenőrzése, az általános rend fenntartása, a hadkötelesek besorozása és a takarékosági rendeletek betartása vált. Pozsony városában nem folytak harcok a háború idején, ezért a Pozsonyi Katonai Parancsnokság a kémek üldözésével, katonai temetők alapításával, a katonai síremlékek nyilvántartásával, a sebesült és ellenséges katonák fegyverzetének leadásával, az elkobzott iratok ellenőrzésével, ill. ezeknek a dokumentumoknak a feketepiacon való eladását tiltó rendeletek kiadásával foglalkozott. A parancsnokság székhelye a mai Komenský Egyetem Bölcsészettudományi Karának új épületében volt a Vámbéry Ármin utcában (Gondova ulica). Minden katonai körzetben a Síremlékek Katonai Felügyelete gondoskodott az elesett katonák síremlékeinek a rendben tartásával. Ma a katonaság jelenlétére emlékművek, menedékhelyek és laktanyák emlékeztetnek.

A legfontosabb feladattá az élelmiszerellátás biztosítása vált. Már szeptemberben megalakult a Kereskedelmi- és Ipari Kamara Élelmiszerellátási Bizottsága, mely biztosította a város lakosai számára az élelmiszereket és szabályozta az árakat is. Kezdetben a Városi Bizottság a Pozsony közelében fekvő települések ellátására hagyatkozott abban bízva, hogy bő termésre számíthatnak, így a város ellátására is elegendőnek bizonyulnak a betakarított termények. Ez a feltételezés azonban hamisnak bizonyult. Ehhez a feketepiac virágzása is hozzájárult. Még a legmagasabb árról szóló miniszteri rendeletek sem hozták meg a

²⁴ Kúkel, J. – Sámelová, T.: I. svetová vojna v pamäti Bratislavy (Az I. világháború Pozsony emlékezetében, kézirat, Archív hlavného mesta SR Bratislavy (Pozsony Főváros Levéltára), p.: 1

kívánt eredményt. A termesztők nem szóltak a készleteikről a hatóságoknak, inkább külföldieknek, főleg Bécsnek árusították azokat magasabb áráért. Az élelmiszerellátás kudarcba fulladásának második oka a közlekedés akadályozása volt. A vasutakon gyakran torlaszokat állított a katonaság, így Pozsony számára csak a dunai hajózás jöhetett számításba. A Dunán szállították Budapestről az élelmiszereket. Mivel azonban akkor a folyamok téli időszakban befagytak, az élelmiszerkészleteket időben be kellett biztosítani.

20473/VI 1916. szám.

Kávé-árak.

A m. kir. belügyminister 139524/III. c. 1916. számú rendelete értelmében ezennel közhírré teszem a kávéközpont által az **1916. évi szeptember hó 15-től 1916. év október hó 16-áig** terjedő időre Pozsony városára nézve megállapított és a kereskedelemügyi m. kir. minister által jóváhagyott kávéárszabást:

	Faj - Gattung	Legmagasabb nagybani eladási ár elvámolva egy kilogrammért Maximalpreis im En gros, bezollt, per 1 Kilogramm	Legmagasabb kisbani eladási ár elvámolva egy kilogrammért Maximalpreis im Detail, bezollt, per 1 Kilogramm
I.	Robusta	9·10 K	9·90 K
II.	Mindennemű Santos, Java és pörkölt kávé Alle Sorten Santos, Java und Kaffee zum Brennen	9·70 K	10·70 K
III.	Finom kék kávék Feine blaue Kaffees	11·— K	12·10 K
IV.	Finom maragogy-p-kávé Feiner Maragogy-p-Kaffee	12·— K	13·10 K
V.	Közönséges pörkölt kávé Gewöhnlicher gebrannter Kaffee	12·— K	13·10 K
VI.	Finom pörkölt kávé Feiner gebrannter Kaffee	13·20 K	14·50 K

A ki a 2307/1916. M. E. számú rendelet és ennek alapján kibocsátott ezen hirdetésny rendelkezéseit megszegi, **kibágást** követ el, mely a hivatkozott rendelet 14. §-a alapján **2 hónapig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel** büntetetik.

Pozsony, 1916. évi szeptember hó 15-én.

Brolly Tivadar s. k.,
polgármester.

Broschüre Angewandte Käuferei, Pozsony, 16 414.

3. ábra. Hatósági árszabás a kávéra²⁵

²⁵ Pozsony Főváros Levéltára, Aprónyomtatványok Gyűjteménye

Pozsony szabad királyi város igyekezett az élelmiszerellátást javítani oly módon, hogy a város telkei közül elhatárolt néhány telket kertészeti célokra. Saját igazgatása alatt gazdálkodott a telkeken zöldségfélék és burgonya termesztése céljából. Még a háború kitörése előtt használatban volt így 10 katasztrális hold (1 hold - 0,575 ha), melyet a háború kezdetén újabb tíz katasztrális holddal bővítettek. 1915 februárjában következő 35 katasztrális holddal terjesztették ki a kertészetet, tehát összesen 55 katasztrális holdon (31,5 ha) folyt a gazdálkodás.

A legfőbb gond az elegendő lisztmennyiség biztosítása volt. Ezért is vezették be 1915. március 15-én a jegyrendszert. Elsőként a város szegény polgárai kaptak jegyeket, először minden héten hétfőn és kedden, majd egyszer havonta. Így állandó igazolványt is kiállítottak a számukra. Önálló iroda alakult a malmok, kereskedők és pékek ellenőrzésére, akik a liszt feldolgozásával és árusításával voltak megbízva. A megszorítások és juttatások egyéb alapanyagokra és árukra is vonatkoztak, mint zsiradék, cukor, burgonya, kenyér (2-4. ábra).

Városi liszt.

1 kilogramm ára:

Sütőliszt	106 fillér
Dara	106 „
Főzőliszt	70 „
Buzakenyér liszt	52 „
Rozskenyér liszt	56 „

Pozsony, 1916. évi augusztus hó 1-én.

A városi tanács.

Stadt-Mehl

Es kostet 1 Kilogramm:

Brotmehl	106 Heller
Gries	106 „
Rohmehl	70 „
Weizen-Brotmehl	52 „
Korn-Brotmehl	56 „

Pozsony, am 1. August 1916.

Der Magistrat.

Nyomatott Angermayer Károlynál, Pozsony. 16 924

4. ábra. Hatósági árszabás a lisztre

A város 1916 végén a Pozsonyi Kaszinó pincéjében „Hadi- Konyhát” létesített, melynek zavartalan menetének biztosításán a város Jótékonyági és Ellátási Bizottsága, ill. az „UNITAS”, a Pozsonyi Háziasszonyok Körének a tagjai közreműködtek. A kulturális tevékenységek keretén belül a város utcáin szórólapokat osztogattak a háziasszonyoknak szolgáló hasznos tanácsokkal, mint pl. az élelmiszerek tárolásáról a télen. A takarékosági rendeletek a mindennapi élet egyéb területein felmerülő hiányokat is érintette. Szükség volt ugyanis ruházatra, lábbelire és a város áramszolgáltatását is meg kellett oldani.

A városban a Vörös Kereszt világszervezetének helyi kirendeltsége is kifejtette tevékenységét a Városi Lazarett és Szegények Otthonában, mely a Duna utcában székelt. Ezt az épületet a 20. században lebontották. A katonai károsultakról a Fadrusz János kőparton (Fajnorovo nábrežie) található ipari iskolában gondoskodtak. A katonai egységek lefoglalták az iskolát, ahol kézműipari műhelyeket, ill. a hiányzó testrészek pótlására művégtagokat gyártó műhelyeket alapítottak és a háborúból visszatérő katonák számára pályamódosító tanfolyamokat szerveztek, hogy a megváltozott életkörülményeik ellenére is munkát tudjanak vállalni.

A város feladatai közé szociális és egészségügyi téren a rokkant katonákról, az özvegyekről és árvákról, ill. a szegénységről való gondoskodás tartozott. Az ismert pozsonyi orvos, dr. Dobrovits Mátyás a járvány- és nemi betegségek megelőzéséről szóló ismertető füzetet adott ki. A város gazdagabb polgárai szívesen jótékonykodtak egy kis szórakozás fejében. Így a város kulturális élete is felpezsdült. Jótékonyági koncerteket, színházi előadásokat szerveztek a szegények, özvegyek, árvák és a rokkant katonák megsegítésére. Síremléke a Kecse utcai evangélikus temetőben látható.²⁶

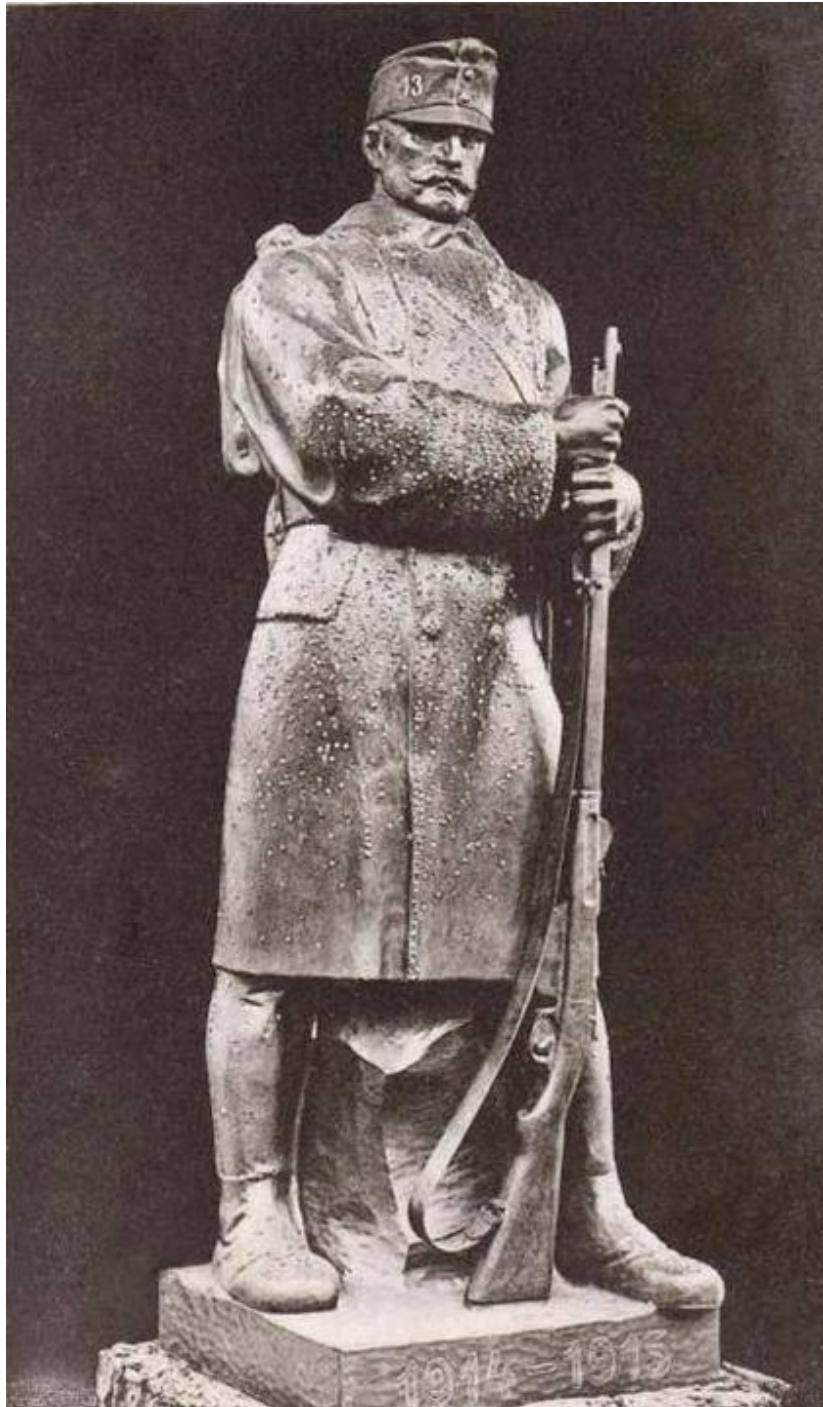
A háborúban odaveszett katonák családjainak, ill. a „Hadirokkantak Otthona” támogatásának céljából állították fel Szapáry Ilona grófnő és Bartal Aurélné kezdeményezéséből 1915. május 23.-án Pozsonyban a vashonvédet, mely az ismert pozsonyi szobrász, Rigele Alajos alkotása. Az első olyan fából készült szobor, amelybe egy meghatározott összeg ellenében, szöveget verhettek az adományozók. A csehek 1919-ben eltávolították, s az idők viszontagságai folyamán elpusztult. Kőből készült mását tíz évvel később Rigele Alajos újra alkotta, mely ma a Pozsonyhoz közel fekvő Gútor községben látható.²⁷

A vashonvéd (**5. ábra**) ünnepélyes leleplezésekor, pünkösdvasárnap, Izabella főhercegnő megérkezése után Bartal Aurél főispán üdvözölte ő császári és királyi fenségét, ill. a jelenlévőket. A főhercegnő rövid beszédben méltatta e nemes ügyet szolgáló emlékmű felállítását. A hársfából készült honvéd első vasszögeit e napon szögelték be magas főrangú személyek, hivatalok, intézmények, egyházak képviselői, mint I. Ferenc József magyar király nevében Izabella fő-

²⁶ Karácsony Vilmos: Správa mesta Bratislavy v rokoch 1914-1918 (Pozsony város közigazgatása 1914-1918 között), pp.: 1-4, kézirat

²⁷ www.pozsonyikifli.sk, Kacsinecz Krisztián: Hol állt a pozsonyi vashonvéd? Publikálva 2014. július 24.-én, pp.: 1, 4

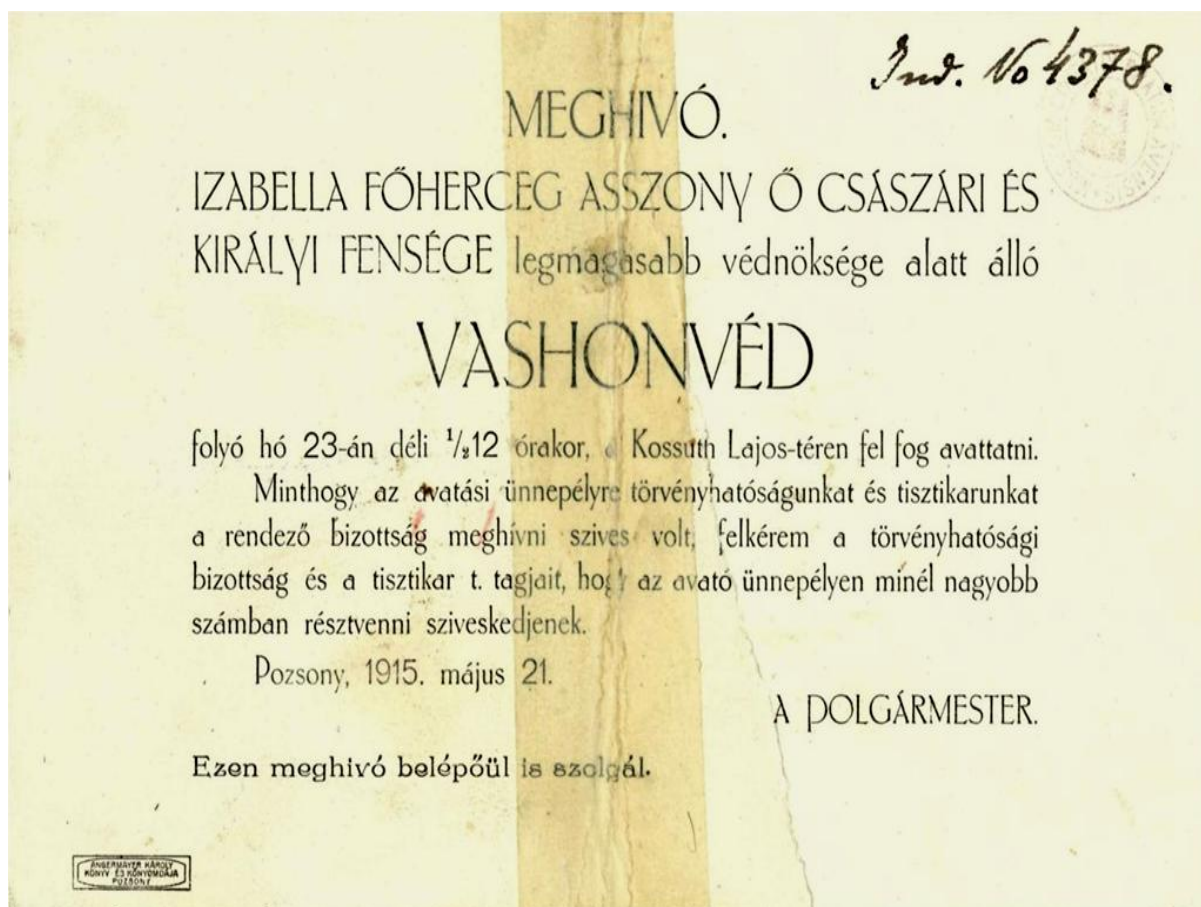
hercegnő, az ünnepély fővédnöknője, a magyar kormány képviselőjében báró Hazai Samu honvédelmi miniszter, a főispán, Bartal Aurél, ill. a kezdeményezők, Szapáry Ilona grófnő és Bartal Aurélné (6. ábra).

5. ábra. A Vashonvéd szobor Pozsonyban

A megnyitó után a Szent Márton dómban orgona koncertet rendeztek. A Szentháromság-templomban az Esztergomi Érsekség újonnan felszentelt plébánosa, Mészáros Lajos tízóriai kezdettel tartotta első miséjét. Az érsekséget Nádor Imre plébános képviselte. Az ünnepi beszédet Janotta Nándor tartotta ma-

gyar nyelven. Ezen a szentmisén megemlékeztek Rozesnit Oszkárról, a 71. Gyalogezred őrnagyáról, aki április 1-én esett el a harctéren

6. ábra. Meghívó a Vashonvéd felavatásának ünnepségére

A vashonvéd a háborúban elesett katonák családjainak, ill. a „Hadirokkantak Otthona“ támogatásának a céljából készült kizárólag a pozsonyi lakosok jóvoltából. E alkotás létrejöttének előmozdításáért munkálkodó adakozók névsorát is közölték a korabeli lapok. Rigele Alajos szobrászművész díjmentesen, minden idejét, erejét és energiáját e mű elkészítésére szentelte szülővárosa és mestersége iránti szeretetéből kifolyólag. Rigele Alajost munkálataiban Taller Pál képkészítő támogatta. A honvéd elkészítéséhez szükséges hársfát a Harsch fivérek faládagyára szállította. A szükséges fémöntvényt az Alein Tibor mérnök által vezetett „Pozsonyi Gépgyár”gyártotta. A kohász- és szerelési munkálatokat Schindler Antal, kohásmester biztosította be. A famunkálatokat Spanraft Károly, asztalosmester végezte el. A vashonvéd földszürke színárnyalata Moravek Samu mázolómester kézmunkájának köszönhetően készült el. A gipszöntvény kivitelezését Metzmer Adolf, képkészítő vállalta. A vasszegeket és cövekeket a Putz János és Bäumlér Károly tulajdonában lévő J. S. Ballehner vaskereskedés szállította. A barokk pavilont és a fizetőhelyet a város képviselőjében Hubert Ferenc építész adományozta a városnak. A redőnyt a juta-cserjegyár tulajdonosa, Klinger Henrik biztosította be. Megemlítendő még a Weinstabl Móric által

készített aranyozott nemesfémszögek „Ő fensége, a mi apostoli királyunk” kez-
dőbetűivel díszítve. A linóleumot, az Angermayer Károly nyomdájában készített
poszterek alakjai számára, Professor Bölfel József festőművész metszette. A
szobor elszállítását és a pavilonban való felállítását a szobrászművész műtermé-
ből Mahr kőfaragómester vállalta.²⁸

7. ábra. A 73. Magyar Királyi Honvéd Gyalogezred 37. Gyaloghadosztály I-III. Zászlóalj jelvényei

²⁸ Preßburger Zeitung, 1915, April - Juni, 23. Mai. 1915, s. 2-3., Archív hlavného mesta SR Bratislavy.

A vashonvéd az egykori Séta-téren (Hviezdoslavovo námestie), a Városi Színház előterében, a Ganymedes-kút előtt kapott helyet. Hermann Attila és Szanyi Miklós Csak előre, édes fiam...! című, a történelmi Magyarország hadtesteiről szóló kiadványa foglalkozik a vashonvéd pozsonyi szobrával és a vashonvédről formázott, a magyar királyi pozsonyi 13. Honvéd Gyalogezred jelvényeivel is. A 73. Magyar Királyi Honvéd Gyalogezred 37. Gyaloghadosztályát 1886-ban alapították. Az I.-III. Zászlóalj állomáshelye Pozsony volt. Nemzetiösszetétele: 35% magyar, 50% szlovák, 10% német. Jelvényei (**7. ábra**):

1. A „13. M K H Gy E” felirattal az ezred zászló formájú jelvénye látható, melynek anyaga zománcozott tombak. Mérete: 27 x 30 mm. Készítő jelzése: ARKANZAS/VI.VACI UTCA 23/BUDAPEST.

2. A jelvényen babér- és tölgykoszorú kapu előtt puskájára támaszkodó honvéd áll őrt, köpenyben és menetfelszerelésben, sapkája jobb oldalán halványan látszik a 13-as szám. A jelvény alsó részén, mintegy talpazatként, az ezred neve olvasható: „ M. KIR. POZSONYI 13/HONVÉD GYAL. EZR.”. A jelvény anyaga cinklemez. Mérete: 53 x 30 mm. Készítő jelzése: „Der Schneider Wien 5”. Tervező jelzése: „Rigele Alajos”.²⁹

A pozsonyiak nem zárkóztak el a jótékonykodás elől. A Nyugat-magyarországi Híradó szerint az első napon 850 szeget vertek be a Vashonvéd-ba, az adakozók bőkezősége révén pedig aznap estére már 3361 korona gyűlt össze a kasszában, pedig egy szög ára hivatalosan csak egy korona volt. A „nemzeti áldozatvállalás” iránt hajlandóságot mutatók emléklapot kaptak, nevüket pedig egy emlékkönyvbe is bejegyezték (**8. ábra**). A befolyó összeg a pozsonyi és Pozsony megyei hadirokkantak segélyalapját gyarapította. Az alapítvány, melynek fővédnökségét Izabella főhercegnő vállalta magára, a „Hadirokkantak Otthona” felállítását, valamint a hadirokkantak utókezelésének és továbbképzésének finanszírozását tűzte ki célul. A humánus cél támogatására más lehetőségek is nyíltak. A Nyugat-magyarországi Híradó egy másik száma arról tudósít, hogy minden vásár- és ünnepnapon délelőtt 11-12 óra között a pozsonyi honvédzenekar hangversenyt tartott a vashonvéd előtt. A befolyó összeg a rokkantalap javát hivatott szolgálni. Forgalomba kerültek ezen kívül a vashonvéd kicsinyített ónváltozatai is, melyek megvásárlásával szintén hozzájárulhatott a hazafias érzelmű honpolgár a sebesült katonák kárpótlásához.³⁰

²⁹ Hermann Attila – Szanyi Miklós: Csak előre, édes fiam...!, Budapest, 2014

³⁰ www.pozsonyikifli.sk, Kacsinecz Krisztián: Hol állt a pozsonyi vashonvéd? Publikálva 2014. július 24.-én, pp.: 1, 4

Sorszám **B**

szám

Vezeték- és
keresztnev -----

A szeg megváltása és az adakozó nevének az emlékkönyvben való megőrzése csakis ezen szelvény kitöltése és átadása ellenében történhetik meg.

A Vashonvéd.

Az 1914/1915 évi háborúnak ezen emlékműve Ő cs. és kir. Felségének, apostoli királyunknak *I. Ferenc Józsefnek* dicsőséges uralkodása, Ő cs. és kir. Fensége *Izabella* főhercegnő védősége, *beleházi Bartal Aurél*, Pozsony szab. kir. város és Pozsony vármegye főispánja és kormánybiztosának, valamint *Brossy Tivadar* polgármesternek hivataloskodása alatt készült.

Ezen emléklap tulajdonosa az emlékmű létesüléséhez egy szeg beverésével, valamint a pozsonyi „*Rokkantak segélyalapja*” javára felajánlott adományával hozzájárult.

Az adakozó neve a „Vashonvéd” emlékkönyvében

sorszám **B**

sz.

alatt meg van örökítve.

Az emlékmű, mely Rigele Alajos szobrásznak műve, Szápáry Ilona grófné és behleházi Bartal Aurélné kezdeményezésére létesült.

Az elnökség nevében:

beleházi Bartal Aurélné
elnök.

Jurza Ferenc
ellenőr.

dr. Dajszky Pajos
jegyző.

Erényi István
pénztáros.

8. ábra. Vashonvéd emléklap

Számos országos vagy helyi szervezet alakult a Nagy Háború kitörésekor, mely jótékonyági tevékenységet kívánt szolgálni. Egy héttel a Szerbiának küldött hadüzenet után, azaz 1914. augusztus 5-én megalakult az első olyan szervezet, mely a háborús költségek finanszírozására gyűjtött adományokat a civil lakosságtól. Ez a „Gyorssegély – Augusztus Alap”, amelynek első intézkedése az „Aranyat vasért” mozgalom elindítása volt. A beszolgáltatott arany ékszerekért „Pro Patria 1914” feliratú vasgyűrűt, vasórát és vaskarkötőt adtak cserébe. Nagyon sok egyszerű ember áldozta így fel a haza oltárán egyetlen arany ékszerét, a jegygyűrűjét. A háború folyamán több segélymozgalom is indított ez a szer-

vezet. Az egyik legismertebb ténykedése egy hatszáz fős kórházvonal felállítása volt, a sebesült katonák ellátására. Fővédnöke Augustza főhercegnő volt.

A másik legismertebb szervezet, a Hadsegélyező Hivatal 1914 novemberében alakult, mely rögtön megkezdte a hadikölcsön kötvények kiadását. A cél itt is a hadikiadásokhoz szükséges pénz előteremtése volt. A félévenként kibocsátott, összesen nyolc hadikölcsön kötvénycsomag, a katonai kiadások jó harmadát fedezte az államnak. A háború után a kötvények zömét azonban nem váltották vissza.³¹

Pozsony szabad királyi város polgármesterének számvevőségi hitelügyi csoportja 1914. december 1-én, 1810/el.1914 számú átirata szerint Pozsony szabad királyi város alkalmazottai és nyugdíjasai összesen 18 350 korona névértékű 1914. évi 6 %-os magyar királyi adómentes állami hadikölcsön kötvényt jegyeztek, az 1914. évi 6800/P. M. számú rendeletben meghatározott módzatok mellett, mely 17 891 korona 25 fillért tett ki a 100 korona névértékének a 97 korona 50 fillérével számítva. Ismeretes például az 1914-ben magyar királyi adómentes hadikölcsön kötvényre előjegyzett, Pozsony szabad királyi város alkalmazottjainak a névsora.³²

Pozsony Város Múzeuma 2014. május 13.-tól – 2014. október 12.-ig tartott kiállítása „Háború a másik oldalról” címmel a látogatóknak betekintést nyújtott Pozsony katonai és polgári életének mindennapjaiba 1914 - 1918 között. A város lakosainak naponta megélhetési,- társadalmi- és érzelmi kihívásokkal kellett megküzdeniük. Az egyének érzelmi világa a háborútól való félelem által lassan átalakult. A háború zord feltételei különösen nagy hatással voltak a tisztek és katonák lelki világára. Távol a hazától naponta szembesültek a lövészárkokban vagy hadifogságban az élet nehézségeivel. Néhány korabeli fénykép hűen tükrözi a háború és a halál valóságát. A kiállított tárgyak és fényképek a múzeum gyűjteményeiből, ill. a háború résztvevőinek családjától származó magángyűjteményekből származnak, melyek a katonák életére és a háborúban szerzett tapasztalataikra utalnak. A kiállítás bemutatta a háborúnak, a történelmi Pozsony megye lakosaira gyakorolt hatását is. Tartalmilag nyolc tematikai egység alkotta a kiállítást, melyek utaltak a hadsereg felépítésére és helyzetére a városban a háború előtt, a hazafiasság élénkebb fellépésére a háború kitörése után. Bemutatták a mozgósítás folyamatát, a pozsonyi katonai egységek részvételét a harctereken, a katonai, propaganda feladatait. A témakörök foglalkoztak a szolidaritás különböző megnyilvánulásaival, a háború hátrányos arculatával (kórházak, hadifoglyatáborok, temetők), a Monarchiával szembeni lojalitással, de épp úgy a háború okozta válsággal is. Pozsony az 5. Császári és Királyi Katonai Hadtest székhelye volt. A hadtestet 1914-ben a 14. Gyaloghadosztály és a 2. Lovashadosztály alkotta. A városban, két dandárhadosztályban négy gyalogezredet, egy

³¹ www.kozterkep.hu, Vasvitézek – A történelmi Magyarország áldozatkészség szobrai, lejtöltve 2014. szeptember 25-én

³² Archív hlavného mesta SR Bratislavy (Pozsony Főváros Levéltára), Fond Mesto Bratislava, Elnöki iratok, iratszám 413 eln.1915

műszaki zászlóalj és egy betegellátó szakaszt állítottak fel. A 16. Lovasdandár Hadosztály két huszárezredből, egy ulánus (lengyel) könnyűlovas ezredből és egy lovas tüzérszakaszból állt. Pozsony a 13. Honvéd Gyalogezred és az 5. Tábori Tüzérhadosztály székhelye is volt. A hadtest főparancsnoka 1886-tól Frigyes főherceg volt, aki hitvesével, Izabella főhercegnővel kiemelkedő szerepet töltöttek be Pozsony társadalmi életében.

A pozsonyi katonai egységek tagjai részt vettek az egyes frontszakaszokon zajló harcokban, Szerbiában, Oroszországban és Olaszországban is. Az első pozsonyi alakulat, mely a 2. Osztrák-Magyar Hadseregben harcolt, az 5/2 sz. Műszaki Század volt. A szerb harctérre, a Száva folyó melletti Ruma községbe 1914. augusztus 2-án érkezett. Tíz nap múlva, a Klenak melletti harcokban tűzpróbán esett át. A 13. Honvéd Gyalogezred 1914 szeptemberében Holics mellett, kimerítő harcokban vett részt. A 14. Pozsonyi Tüzérezred 1915-ben Dél-Tirolban, a hegyekben uralkodó nehéz életkörülmények között harcolt. A legendás 72. Gyalogezred katonái, „a Pozsonyi Gyerekek”, akiknek a legénység felét a Monarchia széteséséig szlovákok alkották, a Holics melletti harctereken küzdöttek. Később nehéz és véres harcokat folytattak a Kárpátok hegygerincein a téli orosz támadások idején az 1914-1915 évek fordulóján. Ez az ezred 1915-1916 között elérte Holics térségét és az ukrán területet is. Az új, 37. Pozsonyi Honvéd Gyaloghadosztályt rögtön a háború kitörése után állították fel. E hadosztály 73. és 74. Honvéd Gyalogdandár-hadteste az orosz harctéren 1914-1916 között és 1916 szeptemberétől 1918 júliusáig a román harctéren harcolt. Rövid ideig az olasz harctéren folytatott harcokban is részt vettek. 1918 szeptemberében átvezényelték őket a francia harctérre, de ott már nem vettek részt közvetlenül az I. harcvonal által folytatott harcokban.

Az egyes helyőrségek tiszti hadtesteit sajátos csoportosulások voltak. A tisztek saját, különleges egyesületeket alapítottak (Városi Kaszinó, Tovább Szolgáló Altisztek Egyesülete, Városi Vívóegylet) és a helyi egyesületek tagjaivá is váltak. Tevékenységük, táncestélyek, bálók, adakozó estek, előadások, tárlatok, lovasversenyek szervezése, színessé tette Pozsony társadalmi életét. A hadtestületek egyesületeinek társadalmi tevékenységének fővédnöke a főhercegi pár vagy a helyi nemesek voltak. A zenei életet a katonai zenekarok, főként a 72. Gyalogezred zenekara, tették mozgalmasabbá. A zenekar karmesterei, Franz Scharoch és Joseph Skriczl, országos viszonylatban jeles zeneértők voltak.³³

A Szlovák Nemzeti Múzeum Történelmi Múzeuma a pozsonyi várban szervezett kiállítást az I. világháború tragédiájáról, mely 2014. augusztus 22-től tekinthető meg. A kiállítás nemcsak a Nagyháború eseményeit dolgozza fel, hanem rámutat az emberek életére is a hátszágban. Kiemeli a nők és a gyermekek helyzetét a háborúban, ill. bemutatja, milyen hatással volt a háború a művészet fejlődésére. Az I. világháború jellegzetessége a lövészárkok rendszerének a

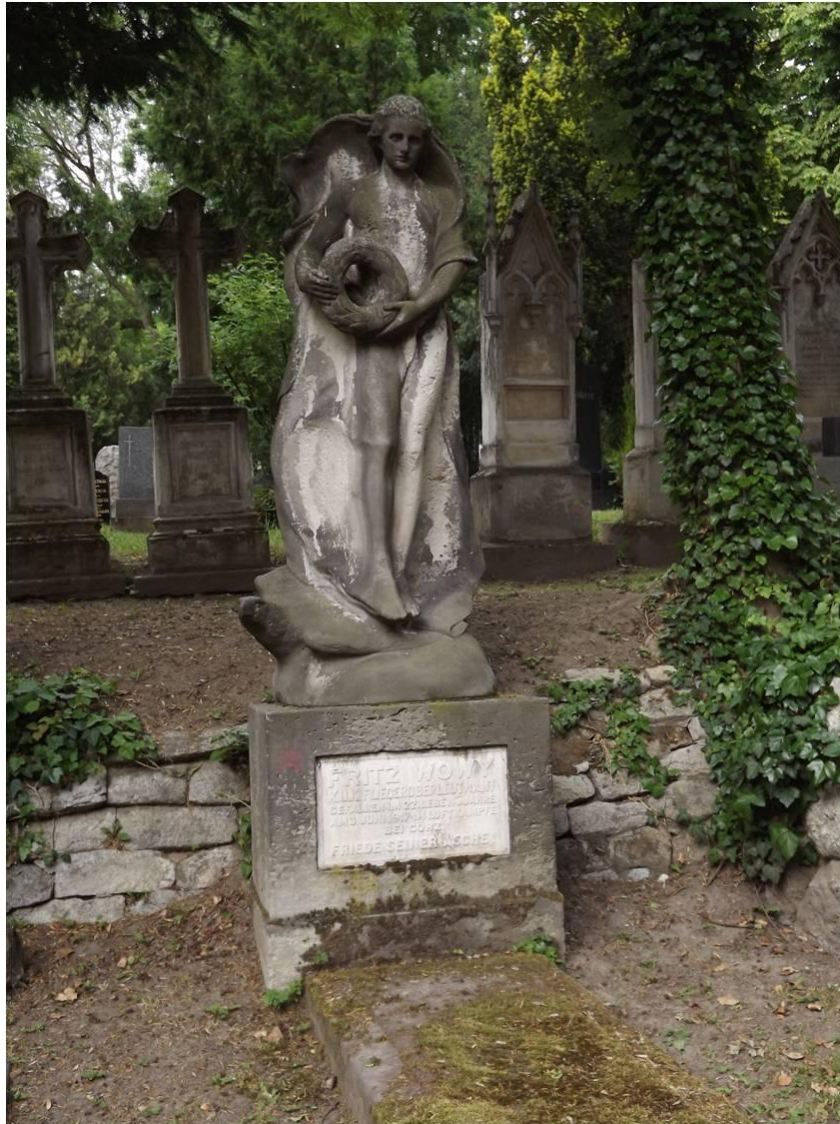
³³ Vojna z druhej ruky (Háború a másik oldalról), Múzeum mesta Bratislavy (Pozsony Város Múzeuma), programfüzet, 2014 június

kialakítása volt, mely gyakorlati és stratégiai jelentőséggel bírt – megvédeni és elrejtteni a katonai egységeket. Ebben a háborúban kiemelkedő helyet biztosítottak a célirányú propagandának is. A kiállítás kritikusan, szinte szatirikusan mutatja be a politikai helyzetet Európában az I. világháború idején.³⁴

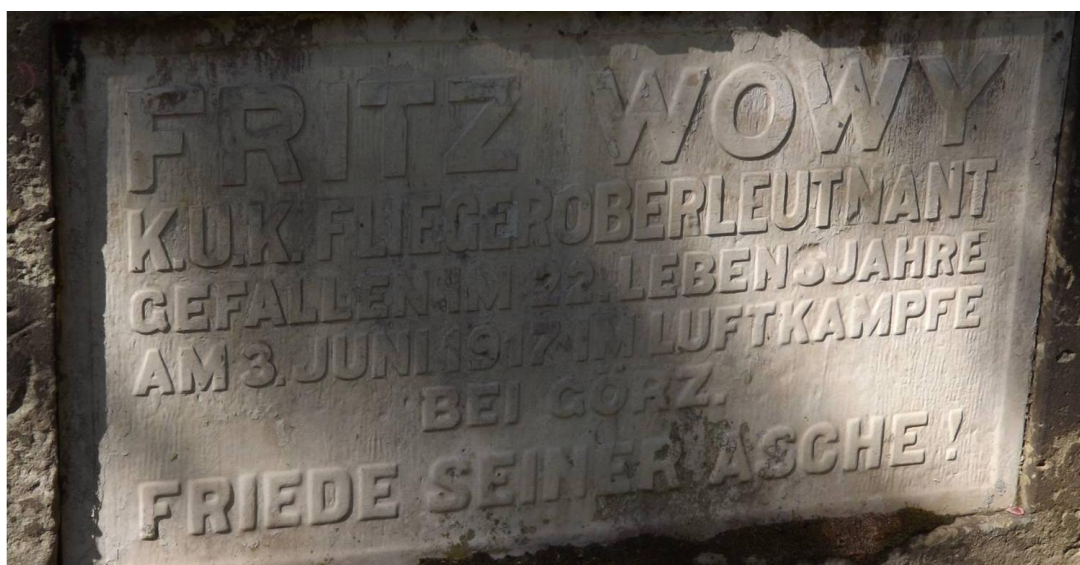
Az elesett katonákat a **katonai temetőben** helyezték örök nyugalomra. A Katonai Intézet Levéltárában találhatóak adatok az itt elhelyezett, mintegy 621 katonai síremlékekről. A pozsonyi temetőkben eltemetett katonák az I. és a II. világháborúban estek el. A katonai temetőbe temetett katonák síremlékeiről feljegyzéseket őriz a levéltár (a temető helyrajza, katonák névjegyzéke, halotti levelek, fényképek a temetőről, a halál okának a leírása: lőtt seb, agyhártyagyulladás, tüdőgyulladás, szívelégtelenség, tüdőbaj, sebesülés, öngyilkosság). Ezt a temetőt azonban megszüntették és beépítették. A **központi temetőben** is megtalálható volt csaknem 1320 katonai síremlék, melyekről a levéltárban rendelkezésre áll Pozsony város helyrajza a temető megjelölésével, ill. a temető helyrajza az összes síremlék megjelölésével, valamint az elhunytak névjegyzéke. A **zsidó temetőben** 56 katonai síremlék található, melyekről a katonai levéltárban helyrajz áll a rendelkezésre. A **blumentáli evangélikus temetőben** 7 katonai síremlék volt. A **blumentáli katolikus temetőben** 31 katonai síremlék létezett, melyről a katonai levéltárban fellelhető a katonai sírokról készült helyrajz. A **Zuckermann-i római-katolikus temetőben** 11 katonát temettek. A **Szent András római katolikus temetőben** 103 síremlék látható. A most már Pozsony városához tartozó **Ligetfalu megszüntetett temetőjében** 331 katonai síremlék volt megtalálható. A levéltárban erről a temetőről rendelkezésre áll a helyrajz 1922-ből és az elhantolt katonák névjegyzéke. Néhány, az I. világháborúból származó síremlék a **Kecske-kapu utca melletti evangélikus temetőben** is található. A levéltári adatok szerint 23 katonai síremléknek kellene lennie a temetőben. Kutatásaink során azonban csak egy-kettőt leltünk meg. Mindenekelőtt Fritz Wovy síremlékét emelném ki (**9-11. ábra**), aki a császári és királyi légi egység főhadnagya volt és 1917. június 3-án 22 évesen esett el légi harcban Görznel. Egyben az ismert pozsonyi mészáros mester, Manderla János sógora volt. Megemlítendő még Karl Rehwald von Jochen, tábornok, a 62. Gyalogezred parancsnoka, aki 1917. november 20-án hősi halált halt Bukovinában (**12-13. ábra**). Funerológiai kutatásokat végzett Rigele Alajos is az 1920-as években, melyről a hagyatékában található fénykép-dokumentáció tanúskodik. A Szent-András temetőben Heim Nárcisz, vármegyei aljegyző, a magyar királyi 13. Honvéd Gyalogezred népfelkelő hadnagya 1915. június 1-én, az északi harctéren, a Visztula töltésén, Przewloka mellett hősi halált halt (**14-16. ábra**). A katonai levéltár adatai alapján tehát 2503 katonai síremlék létezett Pozsony temetőiben.³⁵

³⁴ www.snm.sk, Slovenské národné múzeum, Historické Múzeum (Szlovák Nemzeti Múzeum Történelmi Múzeuma), 2014. augusztus 22

³⁵ Funerológiai kutatások Pozsonyban Pandula Attila Professzor Úr vezetésével

9. ábra. Fritz Wovy császári és királyi légi egység főhadnagy síremléke

10. ábra. Fritz Wovy síremléke felirata

11. ábra. Fritz Wovy síremléke részlete madárfejjel

12. ábra. Karl Rehwald von Jochen tábornok síremléke Pozsonyban

Pozsony városában az említett temetőkön kívül az Erzsébet Rend nővérei, a Városi Lazarett, az Irgalmas Testvérek létesítettek temetőket, valamint ismeretek voltak a Szent János, Szent József, Szent Márton, Szent András és Szent Lőrinc temetők.³⁶

A Szent Márton dómban 1914. július 4.-én gyászmisét tartottak a trónörökösért és nejeért. Kazacsay Árpád pozsonyi kanonok fél évvel később a háborúban elesett katonák lelki üdvéért szentmisét ajánlott fel, melyen megjelent a város világi és egyházi közönsége.³⁷

13. ábra. Karl Rehwald von Jochen tábornok síremléke felirata

Az általános mozgósítás közzététele után, 1914. augusztus 9.-től a pozsonyi hívek rendszeres bűnbánó szertartásokon vettek részt. A következő években a békéért fohászokdtek német nyelven a jezsuita templomban, magyarul a ferenceseknél és szlovákul a kapucinusok templomában. Fohászok hangzottak el a háború befejezéséért, a hadbavonult katonáknak nyújtott segítségért, akik a fronton harcoltak, ill. az orosz fogságból visszatérő és az eltűnt katonákért. Hálaadás is elhangzott a harcban nyújtott segítségért, a hadifogságból visszatért apákért, fiúkért, férjekért.

³⁶ Archiv hlavného mesta SR Bratislavy (Pozsony Főváros Levéltára, Mesto Bratislava (1555-1789 /1860/))

³⁷ Kúkel, J. – Sámelová, T.: I. svetová vojna v pamäti Bratislavy (Az I. világháború Pozsony emlékezetében, kézirat, Archiv hlavného mesta SR Bratislavy (Pozsony Főváros Levéltára), p.: 1

A háborúban elesett katonák emlékére Evarist és Ríza Czaykowszki, a Mária-oltár adományozói 1917 tavaszán a Szent Kereszt oltár helyére a „Hadi oltárt” állították fel a dómban, melyet Jézus Szent Szívének ajánlottak. Az oltár öt reliefből áll Jézus ábrázolásával. Krisztus látható a tanítványok társaságában az „Utolsó vacsorán”, majd az elhagyott Jézus a kereszten édesanyja Mária és Keresztelő Szent János jelenlétében. A következő reliefek Jézust ábrázolják a római katonákkal, magalai Mária társaságában, amikor a keresztet hordozza, ill. az Úr Angyalával. Az „Utolsó vacsora” ábrázolása nagyon hasonlít Leonardo da Vinci freskójához a milánói Santa Maria delle Grazie kolostorban. A da Vinci freskójától ellentétben a dómi utolsó vacsorán a „poharakkal való jelképes játék” is látható. Mindegyik tanítvány előtt vörös borral telt pohár látható, csak Júdás pohara félig üres. Ez utalás lehet Júdás árulására. Az oltár csúcsa a győztes Krisztus Szent Szívének a szobra, mely mellett Szent István vértanú és Szent Lőrinc vértanú szobrai állnak. Szent István megkövezésének jeleként kődarabot, Szent Lőrinc tüzellel való kízásának jelképeként vasrostot tart a kezében.

14. ábra. Heim Nárcisz vármegyei aljegyző, a magyar királyi 13. Honvéd Gyalogezred népfelkelő hadnagya síremléke

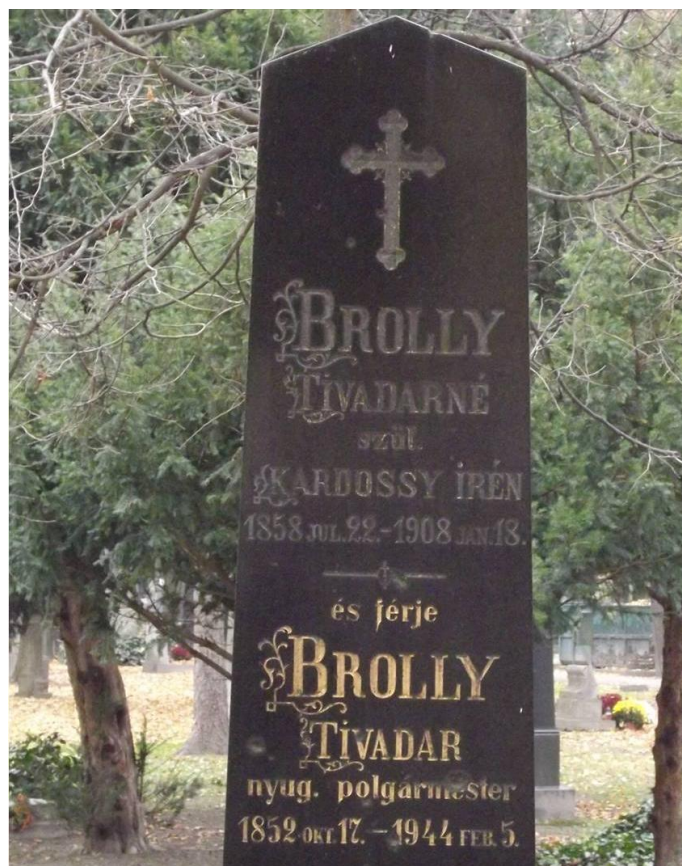
15. ábra. Heim Nárcisz síremléke részlete

16. ábra. Heim Nárcisz síremléke felirata

17. ábra. Brolly Tivadar pozsonyi polgármester síremléke

18. ábra. Brolly Tivadar síremléke felirata

A „Hadi oltár” legfeltűnőbb sajátossága azonban az oltár szárnyainak négy ovális mezőben ábrázolt reliefek voltak, ahol Krisztus Szent Szívének motívuma mellett harci jelenetek voltak ábrázolva. Három relief egy fiatal huszár rövid történetét mutatták be, melyek a következők: 1. A huszár búcsúja a családjától, a kisfiú egy kis ágyúval játszik, 2. Férfi-férfi elleni küzdelem a harctéren, 3. A sebesült huszár haláltusáját vívja a harcmezőn, ahol egy katolikus plébános gondoskodik róla. A pap és az áldást adó Krisztus jelenléte a hazáért feláldozott életet jelképezi. A negyedik relief az előző három tetőpontra emelése volt. Jézus Szent Szíve előtt I. Ferenc József császár fohászkodik, a tábornagy ünnepélyes egyenruhájában. Az egyenruhán láthatóak voltak az Arany Gyapjas Rendnek, a Mária Terézia Katonai Rendjének és a Szent István Rendnek a kitüntetései. Ez az oltár a nyilvánosság körében nagy figyelmet keltett, annál is inkább, mivel ez volt az első katonai oltár a monarchiában. 1917 húsvét vasárnapján szentelték fel. A háború után 1920. február 13-án vették észre, hogy a császár szobrát megcsonkították. Nem csoda, hisz az 1. Csehszlovák Köztársaság létrejötte után mindennemű magyar megnyilvánulás provokációnak számított. A Római-katolikus Egyház Kormányügyosztályának a vezetője Karol Anton Medvecký javaslatára 1923 februárjában a katonai oltárt eltávolították és helyébe a Jézus Szíve Oltárt állították. (20-25. ábra).³⁸

19. ábra. Evarist és Ríza Czaykowszki által adományozott, Jézus Szent Szívének ajánlott 'Hadi oltár' a pozsonyi dómban kicserélt képekkel

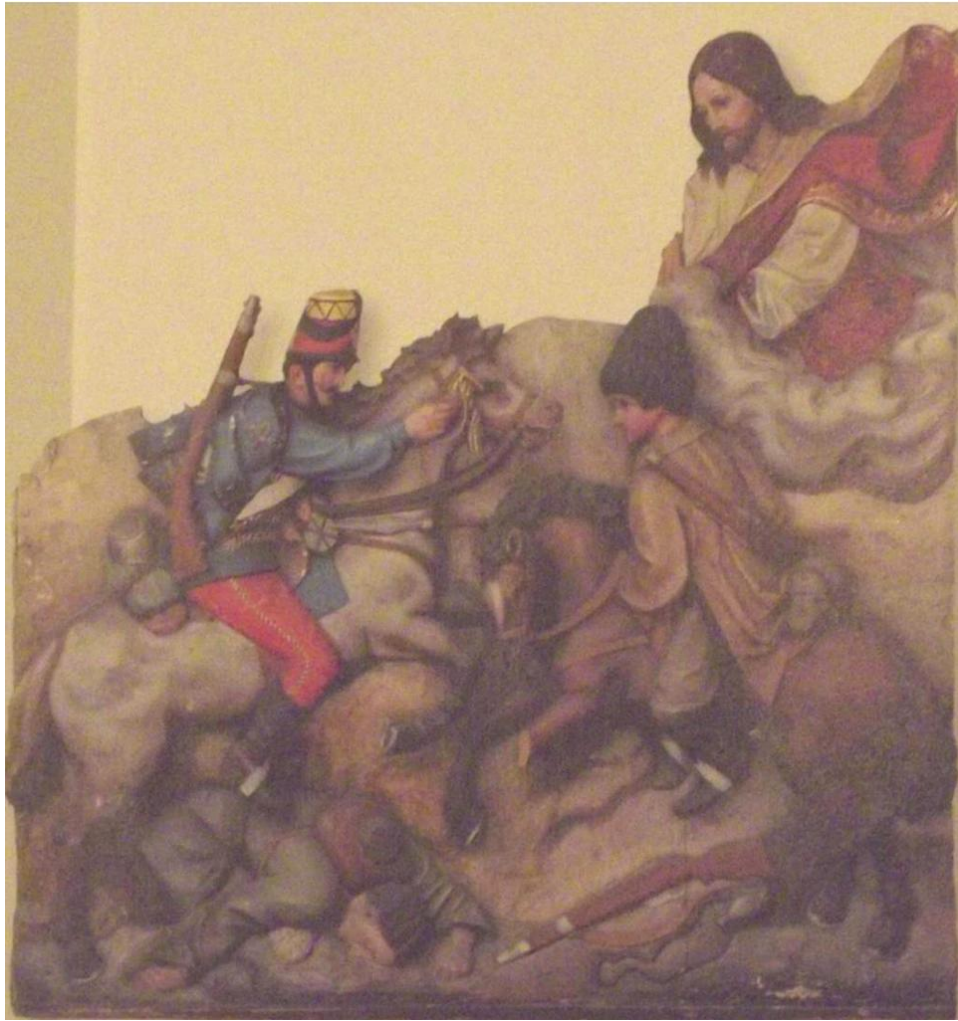
³⁸ Haľko, J – Komorný, Š.: Dóm svätého Martina, LÚČ, 2010, pp.: 399-402

20. ábra. A huszár búcsúja a családjától

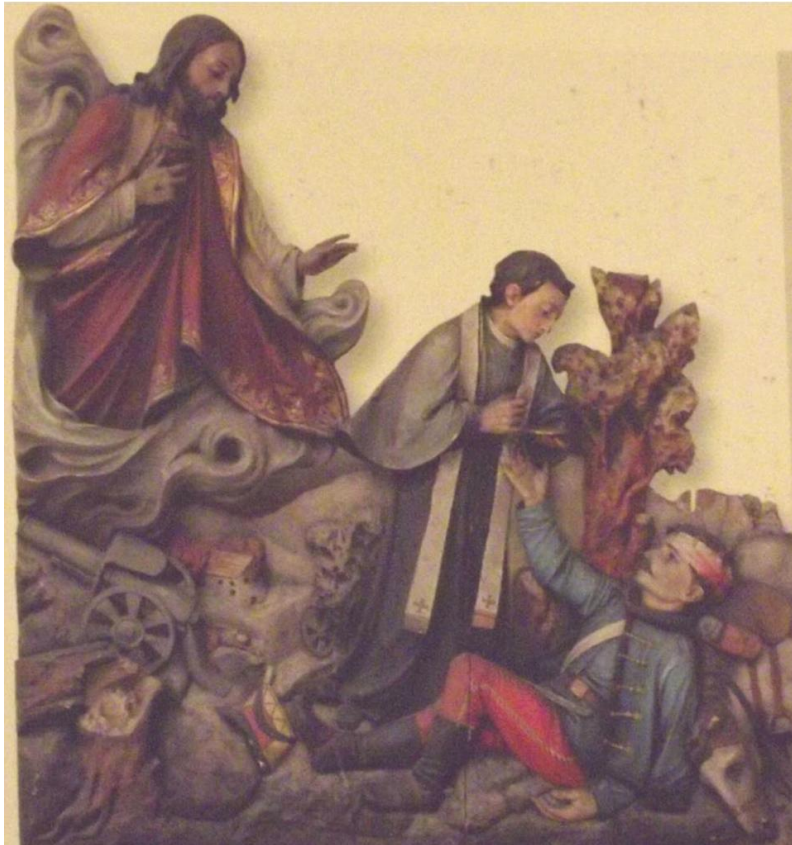
21. ábra. A huszárbúcsú részlete: a kisfiú egy kis ágyúval játszik

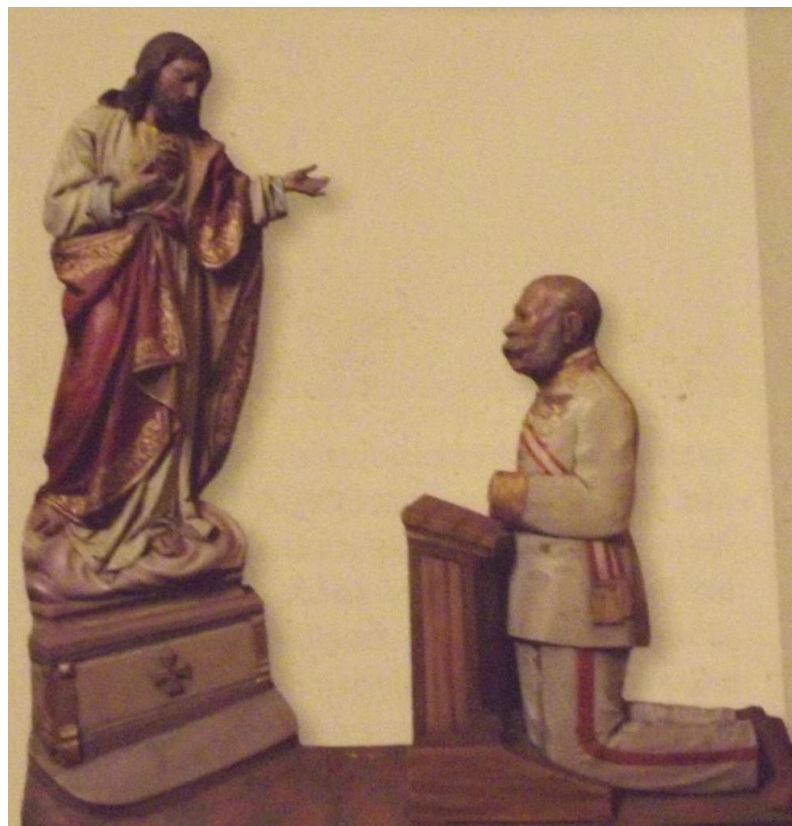
22. ábra. Férfi-férfi elleni küzdelem a harctéren

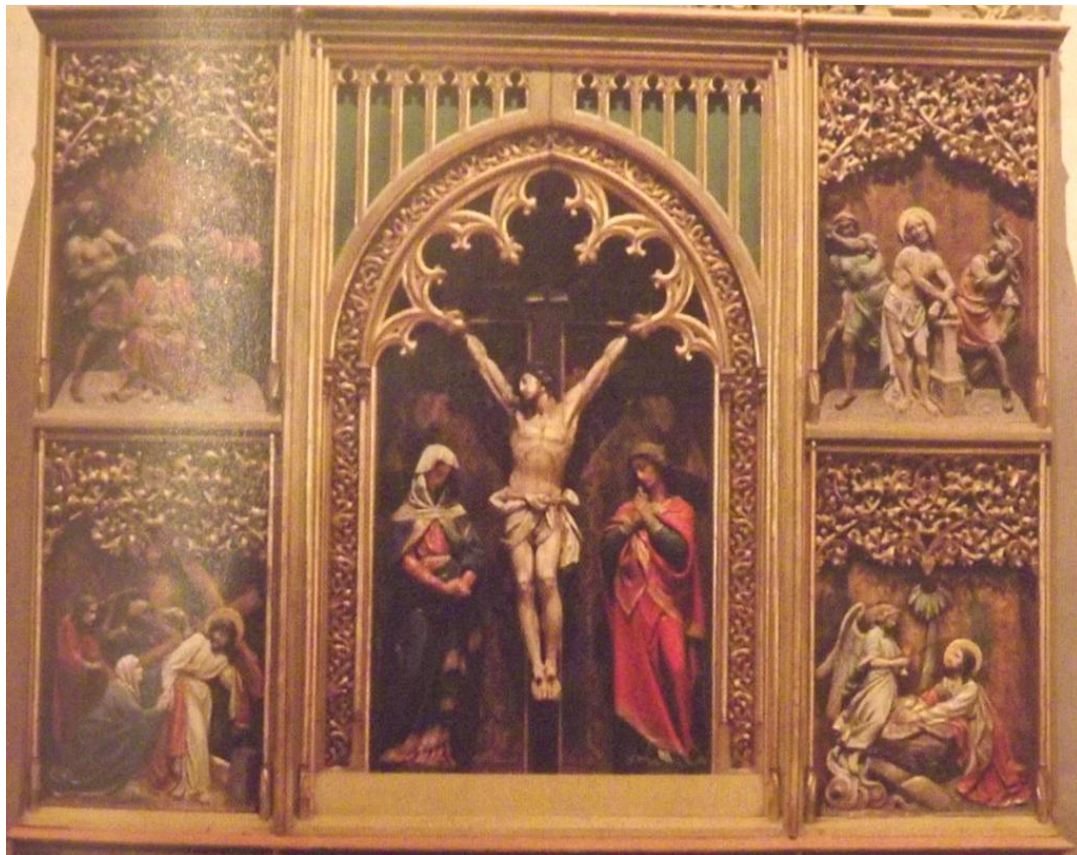
23. ábra. A harcoló huszár képe

24. ábra. A sebesült huszár haláltusáját vívja a harcmezőn

25. ábra. I. Ferenc József császár Jézus Szent Szíve előtt tábornagi egyenruhában imádkozik

**26. ábra. Az eredeti a Szent Kereszt oltár reliefjei: középen Jézus a keresz-
ten édesanyja Mária és Keresztelő Szent János jelenlétében, balra a tövissel
koronázás jelenete, és amikor Jézus a keresztet hordozza a Magdalai Mária
jelenlétében, jobbra Jézust a római katonák megostorozzák és Jézus a Úr
Angyalával**

Felhasznált források:

1. Preßburger Zeitung, 1915, April - Juni, 23. Mai. 1915, s. 2-3., Archív hlavného mesta SR Bratislavy
2. Archív hlavného mesta SR Bratislavy (Pozsony Főváros Levéltára), Fond Mesto Bratislava, Elnöki iratok, iratszám 413 eln.1915.
3. Archív hlavného mesta SR Bratislavy (Pozsony Főváros Levéltára, Mesto Bratislava (1555-1789 /1860/)

Felhasznált irodalom:

1. Kúkel, J. – Sámelová, T.: I. svetová vojna v pamäti Bratislavy (Az I. világháború Pozsony emlékezetében, kézirat, Archív hlavného mesta SR Bratislavy (Pozsony Főváros Levéltára), 1. o
2. Karácsony Vilmos: Správa mesta Bratislavy v rokoch 1914-1918 (Pozsony város közigazgatása 1914-1918 között), 1 - 4. o., kézirat

3. Vojna z druhej ruky (Háború a másik oldalról), Múzeum mesta Bratislavy (Pozsony Város Múzeuma), programfüzet, 2014 június
4. Hermann Attila – Szanyi Miklós: Csak előre, édes fiam...!, Budapest, 2014
5. Hal'ko, J – Komorný, Š.: Dóm svätého Martina, LÚČ, 2010, 399-402. o
6. www.pozsonyikifli.sk, Kacsinecz Krisztián: Hol állt a pozsonyi vashonvéd? Publikálva 2014. július 24.-én, 1., 4 o
7. www.kozterkep.hu, Vasvitézek – A történelmi Magyarország áldozatkészség szobrai, letöltve 2014. szeptember 25-én
8. www.snm.sk, Slovenské národné múzeum, Historické Múzeum (Szlovák Nemzeti Múzeum Történelmi Múzeuma), 2014. augusztus 22